

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ  
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

**ГЕРАСИМЕНКО МИКОЛА ВОЛОДИМИРОВИЧ**



УДК 140.8; 316.4+111.6:141.7

**ІДЕЯ В СИСТЕМІ СУСПІЛЬНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ:  
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

**Автореферат**  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата філософських наук

КИЇВ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії і соціально-гуманітарних дисциплін Державного вищого навчального закладу «Херсонський державний аграрний університет».

**Науковий керівник** – доктор філософських наук, професор  
**Берегова Галина Дмитрівна**,  
Державний вищий навчальний заклад  
«Херсонський державний аграрний  
університет»,  
завідувач кафедри філософії і соціально-  
гуманітарних дисциплін.

**Офіційні опоненти:** доктор філософських наук, професор  
**Бойченко Михайло Іванович**,  
Київський національний університет  
імені Тараса Шевченка,  
професор кафедри філософії;

кандидат філософських наук, доцент  
**Бичук Ірина Олександрівна**,  
Східноєвропейський національний університет  
імені Лесі Українки,  
доцент кафедри соціології та соціальної роботи.

Захист відбудеться 31 травня 2016 р. о 14<sup>00</sup> годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.456.01 в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України за адресою: 01014, м. Київ, вул. Бастионна, 9, дев'ятий поверх, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України за адресою: 01014, м. Київ, вул. Бастионна, 9, восьмий поверх, к. 802.

Автореферат розіслано 29 квітня 2016 р.

Учений секретар  
спеціалізованої вченої ради



М. В. Гриценко

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми дослідження.** Фундамент епохи інформаційного суспільства ідейно-світоглядна і когнітивна сфери. Зокрема, динаміка накопичення інформації і знань є такою, що коли дитина, яка народилася нині, завершуватиме навчання в коледжі, то обсяг доступних їй знань збільшиться на 400%. Коли ж їй виповниться 50 років, то корпус знань збільшиться в 32 рази, оновившись упродовж півстоліття на 97%.

Це надзвичайно істотний фактор і ресурсна перевага сьогодення. Втім, епоха інформаційного суспільства має і «зворотний бік Місяця» – збіднення, спрощення, а подекуди й цілковиту втрату критичного світовідчуття, латентну експансію квантитативного, гедоністичного, редуковано-спрIMITИЗОВАНОГО ставлення до смислових основ індивідуальної і суспільної життєдіяльності. Не випадково піднесення і утвердження гегемонії комп'ютера співпало із занепадом гуманітарної сфери: саме завдяки комп'ютеру в свідомості сучасної людини дивовижним чином поєднуються неймовірна обізнаність та світоглядна інфантильність, почуття всемогутності та невротичної невпевненості. Поширення знань відбувається на тлі їх фрагментації, вівісекції на автономні сегменти, розпорошення системного світосприйняття, неспроможності свідомості пересічного індивіда до цілісного, поліаспектного осягнення дійсності.

Проблема полягає в тому, що сучасні комунікаційні технології в принципі дозволяють з однаковим успіхом досягти якої завгодно мети. Можна навести численні приклади, коли відбувається спотворення інформації, приховування дійсного характеру фактів, вибіркоче оприлюднення подій, довільної і неадекватної реаліям причинно-наслідкової зумовленості. Технологіям кумулятивного впливу притаманний високий рівень інформаційного пресингу (частота трансляції, тенденційний підбір фактів, непропорційне використання ефірного часу і газетної площі), м'який (soft power) примус до споживання пріоритетної інформації, до легітимізації сумнівних повідомлень у спосіб їх контекстуальної подачі разом з важливими і резонансними новинами, високим рейтингом програми і авторитетом ведучого.

У наш час доводиться мати справу не стільки з дефіцитом ідей, скільки навпаки – з розгубленістю суспільства перед їх надлишком за відсутності чи невизначеності консенсусних критеріїв, котрі дозволили б здійснити раціональний вибір ідейної позиції.

Ідейний простір сучасності поліаспектний і багатовимірний. Його змістовні акценти є результатом складних причинно-наслідкових зв'язків. Ця обставина спонукає до необхідності аналізу, рефлексії і перегляду ідейних чинників суспільної життєдіяльності, принципів взаємодії суспільства та його ідейної сфери. Зазначена необхідність цілком очевидна й актуальна також із теоретико-методологічних міркувань.

**Ступінь наукової розробки проблеми.** Слово «ідея» має завдячувати філософським статусом Демокриту, який називав ідеями атоми – неподільні осяжні розумом форми.

У Платона ідея (ейдос) – це уможлядна і вічна сутність на протизагу чуттевій і мінливій явленості. Вона віддзеркалює змістовні імперативи, субстанцію не окремої речі, а цілого виду речей. Ідеї утворюють особливий ідеальний світ (царство ідей), який і є достеменною реальністю, трансцендентним світом справжнього буття.

Для стоїків ідеї – це загальноприйнятні, консенсусні поняття людського розуму.

У ранньому християнстві та в схоластиці ідеї відрекомендовувалися прообразами речей, які існують у розумі Бога.

Для епохи Нового часу ідея – це насамперед засіб пізнання дійсності. Проблемне поле тієї епохи оперувало різними аспектами походження і пізнавальної цінності ідей, співвідношенням ідей з об'єктивною дійсністю: якщо емпірики вважали джерелом ідей відчуття і сприйняття, які лише узагальнюються на рівні ідей, то раціоналісти наполягали, що першовитоком ідейної сфери є спонтанна діяльність мислення, що ідеї вроджені (апріорні) й лише частково детерміновані досвідом. Зокрема, цей концептуальний підхід був притаманний Р. Декарту.

Дж. Локк виходив із розширювальної інтерпретації, відповідно до якої ідея – це все, що є продуктом розуму і думки. Д. Юм протиставляв сприйняття та ідеї: останні відтворюють сприйняття завдяки розуму. Для І. Канта ідея – це поняття розуму, для якого відсутній відповідник-предмета на рівні чуттевості. І. Фіхте виходив з того, що ідеї – це іманентні цілі, відповідно до яких «Я» творить світ. Для Г. Гегеля ідея є об'єктивною істиною, сутнісним збігом суб'єкта та об'єкта.

Німецький ідеалізм поклав початок динамічній інтерпретації ідеї – як прообразу досконалості, що слугує цілепокладаючим орієнтиром.

Для марксистської концептуалістики ключовим є акцент про пізнання як віддзеркалення дійсності та ідею як специфічну форму такого відображення. В. Ленін інтерпретував ідею найвищою формою теоретичного освоєння дійсності, якій (у дусі Г. Гегеля) притаманний сутнісний збіг змісту думки з об'єктивною реальністю. Дотримуючись ленінських світоглядних акцентів, марксизм радянського зразка виходив з того, що ідея – це форма уявного осягнення явищ об'єктивної реальності, всебічне знання дійсності, що включає усвідомлення цільових орієнтирів практичного перетворення світу.

В епоху домінування масової свідомості проблему співвідношення ідейно-світоглядної та соціокультурної сфер аналізували чимало мислителів: Г. Лебон, Х. Ортега-і-Гассет, Е. Кассіер, П. Сорокін, Т. Адорно та інші.

Провідні західні філософи ХХ століття акцентували увагу на кризовості, яка супроводжує розвиток європейської культури: М. Гайдеггер («забуття буття»), Г. Марсель («кінець людини»), Т. Адорно («поразка

західної культури»). У сучасній філософії і культурології ці уявлення мають статус базових світоглядних координат глобальної кризи людства загалом і його ідейно-світоглядної сфери зокрема й насамперед.

На відміну від вічного і незмінного «світу ідей» Платона, «Третій світ» К. Поппера створений людиною і підпадає під принцип розвитку, зазнає змін. Він концептуально відрізняється і від «Абсолютного духу» Г. Гегеля, який існує поза індивідом і лише проявляється в його мисленні, пізнанні. Цей теоретичний підхід К. Поппер розвинув у доповіді із симптоматичною назвою – «Теорія пізнання без пізнаючого суб'єкта». Згідно з його версією, Перший світ є дійсністю фізичних об'єктів і фізичних станів; Другий світ – це стан свідомості, думок і ментальності, який спонукає до певних дій; Третій світ постає сферою культурної спадкоємності, яку утворюють ідеї, філософія, наука, мистецтво, етика, вірування, релігія і загалом світ об'єктивного змісту мислення, який не залежить від суб'єктивного сприйняття.

Разом з тим простежується нестача ґрунтовних досліджень, які стосуються взаєдії суспільства та ідейної сфери. Дослідження цих аспектів сприятиме проясненню причин і наслідків світоглядного роздоріжжя, притаманного суспільству сучасного формату, надасть необхідні теоретико-методологічні засоби для подолання кризових явищ на рівні як ініціації, генерування ідей, так і втілення їх на практиці суспільної життєдіяльності. Це вкрай актуально для сучасного українського суспільства, духовне буття якого позначене амбівалентністю, а в багатьох випадках навіть несумісністю ідейних пріоритетів.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Робота виконана в межах науково-дослідної програми кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» «Гуманітарна компонента в системі вищої аграрної освіти України» (номер державної реєстрації 0112U001938).

Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний з темами дослідження відділу соціальних проблем вищої освіти та виховання студентської молоді Інституту вищої освіти НАПН України 2012–2014 рр. «Вища освіта як фактор подолання ціннісного розколу в Україні» (державний реєстраційний номер 0112U02215) та відділу якості вищої освіти 2015–2017 рр. «Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти» (державний реєстраційний номер 0115U002182).

**Мета дослідження** полягає в соціально-філософському аналізі змістовно-інструментальних аспектів ідеї як елемента системи суспільної життєдіяльності.

Зазначена мета потребує виконання таких взаємопов'язаних дослідницьких **завдань**:

- окреслити змістовні імперативи ідеї;
- концептуалізувати міру когерентності змісту ідеї та форми її відображення;

- проаналізувати сутнісні ознаки взаємозв'язку суспільної життєдіяльності та ідейної сфери;
- здійснити змістовно-інструментальну демаркацію зовнішнього контексту та внутрішньої логіки ідей;
- увиразнити змістовне розмежування ідеї та ідеалу;
- проаналізувати аспект смислової і функціональної наповненості ідей у трансчасовому вимірі;
- окреслити ключові фактори, від яких залежить успіх втілення будь-якої ідеї в життя;
- осмислити значущість ідеї та її втілення;
- уточнити корелятивні вимоги до ідеї та її носія, необхідні для адекватного осмислення потенціалу ідеї і втілення його на практиці;
- розкрити змістовні особливості ефекту взаємодії ідей.

**Об'єкт дослідження** – суспільна життєдіяльність як буттєва сфера ідей.

**Предметом дослідження** є змістовно-інструментальні аспекти ідеї як елемента системи суспільної життєдіяльності.

**Методи дослідження.** Методологічну основу дослідження утворює сукупність загальнонаукових, загальнофілософських та спеціальних методів, застосованих з метою забезпечення об'єктивності, цілісності, обґрунтованості та достовірності наукових результатів.

Зокрема, в роботі використано такі методи: системний – для розгляду ідейної сфери як елемента системи суспільної життєдіяльності; діалектичний – з метою дослідження процесів і явищ ідеювання в розвитку і взаємозв'язку; індукції – для узагальнення з високим ступенем достовірності процесів, що визначають особливості генезису ідеї в системі суспільної життєдіяльності; дедукції – задля виведення логіки одиничного із загального, а також конкретно-історичного із трансісторичного; єдності історичного та логічного – для з'ясування особливостей виникнення та закономірностей становлення уявлень про зміст ідей; компаративістський – з метою виявлення світоглядних, аксіологічних та телеологічних відмінностей різних концептуальних підходів до уявлень про сутнісні ознаки ідейної сфери; проблемний – для виявлення факторів, які стоять на заваді змістовному окресленню ідей, їх зв'язків і взаємодій; феноменологічний – з метою виявлення буттєвого діапазону ідей, який віддзеркалює змістовну сутність цього явища; ідеалізації – для окреслення ідеальної моделі ідеї та порівняння з нею конкретно-історичного статус-кво; екстраполяції – задля поширення на підставі функціональної спорідненості висновків дослідження ідейних аспектів суспільної життєдіяльності на інші, а також уявної пролонгації в майбутнє ключових процесів і тенденцій; систематизації – з метою структуризації та ієрархізації сукупності аспектів, котрі визначають функціонування об'єкта і предмета дослідження; каузального аналізу – для з'ясування причинно-наслідкових зв'язків, тенденцій і перспектив ідейно-світоглядної динаміки.

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому, що

*Уперше:*

– концептуалізовано положення про практичну неможливість досягнення цілковитої конгеніальності змісту ідеї та форми її відображення, відтворення й інтерпретації: так чи інакше матимуть місце деякі змістовні втрати, невідповідності й аргументаційні спотворення.

*Уточнено:*

– положення про те, що смислова і функціональна наповненість ідей не є трансчасовим інваріантом: з часом одна й та ж ідея під впливом конкретно-історичних преференцій змінює свій семантичний, аксіологічний і функціональний текст з точністю ледве не до навпаки;

– тезу про те, що ідея важливіша свого втілення, оскільки її креативно-евристичний потенціал, як правило, набагато більший, глибший, істотніший, ніж формат конкретно-історичного втілення.

*Поглиблено:*

– тезу про те, що змістовним імперативом ідеї є її здатність виявляти найбільш істотні, сутнісні, визначальні ознаки процесів і явищ, створювати їх цілісний, еталонний образ у пізнанні й творчості;

– концептуальній підхід про змістовно-інструментальну демаркацію зовнішнього контексту (соціокультурного, історичного, аксіологічного, цілепокладаючого) та внутрішньої логіки ідей: якщо перший аспект формує уявлення про буттєву диспозицію і екзистенційну атмосферу ідей, то другий з'ясовує їх інваріантну обґрунтованість «по той бік» конкретно-історичного місця і часу;

– змістовне розмежування ідеї та ідеалу: якщо ідея як понятійне вираження ціннісного відношення є категорією аксіологічною, то ідеал як модель належного постає категорією праксеологічною;

– інтерпретаційний акцент, згідно з яким формати ідеї та її носія мають бути сумісними за світоглядно-аксіологічним критерієм. Недотримання цієї вимоги призводить до того, що одна й та ж ідея розуміється людьми різних світоглядних, культурно-цивілізаційних та ментальних рівнів по-різному, а інколи розуміння виявляється взагалі діаметрально протилежним.

*Набуло подальшого розвитку:*

– твердження, згідно з яким успіх втілення будь-якої ідеї в життя залежить від відлуння, світоглядно-аксіологічного резонансу, від наявності аудиторії, конгеніальної за рівнем духовно-культурної чутливості: суспільство може реалізувати лише ті ідеї, які когерентні духу епохи, не суперечать його цілепокладаючим пріоритетам, стереотипам і автоматизмам;

– уявлення про тісний взаємозв'язок суспільної життєдіяльності та ідейної сфери, відповідно до якого кожне соціальне явище апріорі й апостеріорі є результатом здійснення певних ідей: спочатку воно існує на рівні свого ідейного прототипа, а реалізувавши цей потенціал на практиці, набуває ознак соціального факта, відповідно до якого:

– теза про те, що ефект взаємодії ідей завжди відрізняється від арифметичної суми їх потенціалів: чимало ідей, які поодиноці є соціально ефективними, поєднуючись у ту чи іншу ієрархічну систему, виявляються недієздатними, а ідеям нібито незначним, проте вміло поєднаним, до снаги забезпечити істотне зростання показників суспільної життєдіяльності.

**Теоретичне і практичне значення** отриманих результатів полягає в поглибленому розумінні сутності, особливостей і закономірностей ідейної сфери, в розкритті її функціонально-інструментальних аспектів. Виконане дослідження розширює світоглядні горизонти для систематизації уявлень про змістовну ієрархію ідей в системі суспільної життєдіяльності. Одержані наукові результати мають істотне теоретико-методологічне і праксеологічне значення, оскільки надають знанням про ідейну сферу ознак критеріальної виразності й переконливості. Висновки дослідження можуть слугувати підґрунтям для підготовки нормативних курсів, підручників і навчальних посібників із соціальної філософії, соціології, політології та культурології.

**Особистий внесок здобувача.** Дисертація є результатом самостійної дослідницької роботи, в якій висвітлено власні ідеї та розробки автора. Автореферат і опубліковані наукові статті, в яких викладено основні положення, виконані автором самостійно.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення дисертаційної роботи обговорювалася на розширеному засіданні кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського державного аграрного університету. Ключові ідеї та висновки дисертаційного дослідження відображені у доповідях на низці конференцій: *міжнародного рівня* – «Людиномірність у науці, освіті та культурі: теоретико-методологічні аспекти» (м. Мелітополь, 2013 р.), «Актуальні проблеми розвитку української культури і науки» (м. Херсон, 2013 р.), «Імперативи розвитку України в умовах цивілізаційних викликів сучасного світу» (м. Київ, 2014 р.), «Освіта і життєвий світ особистості: європейський досвід і українські реалії» (м. Чернівці, 2015 р.), «Освіта і життєвий світ особистості: європейський досвід і українські реалії» (м. Чернівці, 2015 р.), «Ціннісний вимір політичної діяльності: сепаратизм як фактор політичної нестабільності в суспільстві» (м. Херсон, 2015 р.), *всеукраїнського рівня* – «Особистість і полікультурність сучасного світу» (м. Херсон, 2012 р.), «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.), «Соціально-гуманітарні науки в Україні: проблеми та перспективи розвитку» (м. Луцьк, 2013 р.), «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії» (м. Рівне, 2014 р.), «Філософія як культурна політика сучасності» (м. Острог, 2014 р.), «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії» (м. Рівне, 2014 р.), «Філософські проблеми сучасності» (м. Херсон, 2014–2015 рр.).

**Публікації.** Результати дослідження знайшли відображення у 15 публікаціях, у тому числі в 7 статтях у вітчизняних наукових фахових виданнях з філософських наук, одне з яких включено до міжнародних



наукометричних баз даних EBSCO Publishing, Inc.; SIS (Scientific Indexing Services); EBSCO InfoBase Index; РІНЦ, 8 публікацій в інших наукових виданнях, матеріали конференцій.

**Структура та обсяг дисертаційного дослідження.** Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, що містить 408 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 217 сторінок.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, виявлено ступінь наукового опрацювання проблеми, окреслено напрями її розробки, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дисертаційного дослідження, висвітлено положення, котрі визначають наукову новизну дисертації, практичну цінність отриманих результатів, ступінь їхньої апробації, визначено структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження ідейної сфери»** здійснено порівняльний аналіз теоретико-методологічних підходів до феномену ідеї, окреслено зміст і спосіб дії факторів, на тлі яких відбувається становлення ідеї та генезис уявлень про неї.

Історія терміну «ідея» є історією неухильної його деградації: найбільш конкретному зі слів судилося стати найбільш абстрактним. «Ідея», «ейдос» є «тим, що видно»: це зорові метафори. Але бачать при цьому не хаос зовнішніх ознак, а єдність, структуру, форму, сутність, цілісність: те, що німецькою мовою виражається концептом «Gestalt». Характерно, що і «ідея», і «ейдос» походять від спільного слова, котре має два смислових значення: по-перше, бачити, по-друге, знати. Загалом «ідея» та «ейдос» означають одне й те ж – розумне бачення, але якщо «ідею» більш адекватно характеризує «бачення», то субстанціалом «ейдосу» є «знання».

Генезис і метаморфози уявлень про буття ідеї, особливості й закономірності ідейної сфери подібні до захоплюючої одисеї. Їхній концептуальний діапазон сягає від визнання світу ідей таким, який єдиний істинно існує (Платон і його послідовники) й до повного заперечення не лише реального існування, а й навіть буттєвої автономності ідей вульгарним матеріалізмом (Фохт, Бюхнер, Молешот), котрий інтерпретував діяльність свідомості за аналогією із фізіологічним процесом («мозок виділяє думку так само, як печінка – жовч»).

У широкому сенсі ідея – це уявний прообраз предметів і явищ, котрий містить їх сутнісні, субстанційні ознаки.

Для об'єктивного й неупередженого аналізу ідейної сфери необхідна, послуговуючись концептом Г. Плеснера, «ексцентрична позиція» – тобто деяка дистанційованість від предмета дослідження, розгляд його не «зсередини», а «ззовні», щоб забезпечити необхідний для коректного сприйняття оптичний фокус.

П. Копнін уподібнював ідею гносеологічному ідеалу, формі людського пізнання закономірностей руху об'єктивного світу, притаманній лише людській свідомості. Він зазначав, що особливість ідеї як форми знання полягає в тому, що в ній втілено дві ключові особливості: по-перше, генерований теорією ідеальний об'єкт, по-друге, план, спрямований на його реалізацію. Так ідея набуває ознак гносеологічного ідеалу, а будь-яке знання для самоствердження на рівні об'єктивної дійсності має попередньо закріпитись у функціональному статусі ідеї.

За версією Ф. Анкерсмита, під «ідеями» ми звикли розуміти думки та ідеали, які панували над массами і мали найбільше історичне значення для певної епохи, тому вважалися найбільш значущими компонентами культурної своєрідності. Між «ідеями» в розумінні практичної або теоретичної спрямованості та «ідеєю» в сенсі конструйованого нами в якості понятійного допоміжного засобу ідеального типу епохи існує істотний зв'язок: ідеальний тип суспільства набуває ознак або практичного ідеалу, до якого слід прагнути, або максими, котра регулює соціальні зв'язки.

Картина світу є образом реальності, детермінованим системою (способом) діяльності й відносин. Вона формує тип ставлення людини до світу, визначає норми і табу, горизонт життєвого простору і сенсу життя. Історія засвідчує, що якісні зміни на рівні суспільної життєдіяльності завжди пов'язані з докорінним переглядом картини світу.

Кожна картина світу по-своєму моделює дійсність, слугує ментальною, аксіологічною і загалом культурною емблемою. Вона є результатом генезису знань та ідей, застосування знань та ідей, оперування ними на рівні конкретно-історичних потреб теорії і практики.

Генезис ідейного життя будь-якого суспільства невіддільний від фактора світогляду, від домінування в суспільстві певної світоглядної парадигми. Специфіка формування світогляду полягає в тому, що пізнанню завжди бракує наукових даних з тієї чи іншої сфери знання. Для вичерпного знання потрібна сукупність всього соціального й індивідуального досвіду, однак така повнота досвіду пізнання і практики в принципі недосяжна, тому і світогляд, і різні картини світу виконують компенсаторну функцію нівелювання нестачі сукупного досвіду людства, підштовхуючи до необхідності побудови уявлень про світ на принципах методологічного плюралізму.

Істотною складовою світогляду і картин світу є стиль мислення епохи. Під впливом того чи іншого стилю мислення генеруються світоглядні преференції і гносеологічні принципи теоретичного освоєння світу, розробляються ціннісні пріоритети, котрі притаманні суспільній свідомості відповідної епохи і визначають її «горизонт мислення».

М. Гайдеггер уподібнював світогляд до «душі епохи». Подібно до того, як душа не в усіх аспектах піддається логічному аналізу, світогляд також є об'єктом складним і не завжди чітко визначеним. Щоб адекватно сприйняти конкретну картину світу, треба дистанціюватися, знайти точку світоглядно-

критеріального відліку за її межами, аби поглянути на запропоновану версію світу і на самого себе немов збоку.

У другому розділі «Ідея як фактор суспільного функціонування» окреслено основні напрями досліджень за обраною темою, узагальнено змістовні особливості й закономірності ідеї як чинника суспільної життєдіяльності.

Ідея характеризується трансцендентними ознаками – тобто вона знаходиться *поза і над* конкретними втіленнями. «Ідея» Платона – це водночас бачення сутності речей, сама сутність, а також попередня програма, своєрідний план речей. Зокрема, ідея стола передує виробництву будь-яких столів, будучи їхнім прообразом і водночас сутністю. Платон вважав, що такі прообрази володіють справжнім буттям, натомість їхні матеріальні втілення – це лише тіні, яким притаманне другорядне чи навіть ілюзорне, уявне буття. Ф. Шиллер доречно зауважив: у чому полягає привабливість квітки, джерела та камінчика, який обріс мохом; який смисл щебетання птахів та гудіння бджіл? Хто дав усьому цьому право домагатися нашої любові? І відповідав: ні, не предмети ми любимо в них, а ідею, яку вони репрезентують – ми любимо в них естетичну переконливість, мирне життя, вічну згоду тощо.

Платон загострив аспект зв'язку (взаємозв'язку) ідей та їхнього соціального контексту. Він послуговувався образом, символом і філософемою динамічної взаємодії світла та тіні, де світло уподібнюється власне ідеям, світові ідей, ідейній феноменології, а тінь – суспільній свідомості та буттєвості в цілому, на яку світло проектується. Платон наголошував, що не існує універсального алгоритму ідейної екстраполяції: кожен конкретний випадок засвоєння суспільним середовищем ідеї є унікальним і залежить від багатьох опосередкованих факторів, котрі, попри однакові параметри ідейного світла, часто призводять до різних контурів тіні.

Ідейна сфера завжди була істотним каталізатором суспільної генези. Якщо вона переконливо подана й аргументаційно забезпечена, то виявляється достатньою умовою для динамічного поступу суспільства в напрямку максимального розкриття духовного, вольового, ментального, господарсько-виробничого та іншого потенціалу. І навпаки: якщо ідея аргументаційно непереконлива і світоглядно невиразна, то це призводить до суспільної розгубленості й дезорієнтації в часі й просторі, а це не лише негативно позначається на досягненні суспільного оптимуму, а й спонукає до майже неминучих регресивних тенденцій як на макросоціальному рівні, так і в сфері індивідуальної «екзистенційної еміграції», відчуженості громадян від загальносуспільних завдань.

Подібно до того, як у результаті поєднання справжніх особистостей ніколи не буває суми, рівної числу її одиниць, кумулятивний ефект взаємодії ідей завжди виявляється істотно відмінним від арифметичної суми ідейних потенціалів. Ще одним надзвичайно важливим аспектом є принцип поширення ідей, не випадковість певних ідей і навіюваність їх у соціальному середовищі відповідного світоглядного, телеологічного та етично-

аксіологічного формату. В абсолютній більшості випадків ідеї навіюються засобом взаємопотенціюючої дії розуму, авторитету та пристрастей. Такий складний спосіб укорінення на рівні індивідуальної і суспільної свідомості зумовлений самою природою, генеалогією ідей, гетерогенністю і мозаїчністю ідейної сфери.

За відсутності ефективних ідей виявляється неможливим ефективне функціонування суспільства. Найбільш ефективні ідеї у політиці, філософії, релігії та науці зароджувалися як ідеї меншості. Як зауважив Еріх Фромм, якби ми склали враження про цінність ідеї на підставі кількості людей, які її підтримують, то досі жили б у печерах.

Наперед визначити ефективність ідеї неможливо, оскільки сама по собі вона є класичною потенцією, можливістю, яка актуалізується, реалізується, втілюється на практиці в результаті взаєдії багатьох факторів-детермінант. Несприйнята, непідтримана індивідуальною і масовою свідомістю ідея залишається безплідною. Якщо ж вона легітимізує себе в статусі індивідуального чи колективного переконання, то автоматично набуває конкретно-історичної і навіть трансісторичної значущості.

Буття кожної ідеї подібне до буття організму: воно проходить фази народження, розвитку, старіння і смерті. В багатьох випадках тривалість життя ідеї залежить від закладеного в неї змістовного й спонукального потенціалу, який може бути мізерним, а може – практично невичерпним. Ця причинно-наслідкова особливість пояснює, чому одні ідеї успішно функціонують упродовж тисячоліть, а інші помирають, ледь народившись. Втім, існує також фактор суспільства, який здійснює чим далі, тим більш вирішальний вплив на життєвий цикл ідеї: соціум діє за принципом гігантського транслятора – одні ідеї він популяризує, а інші ігнорує, зводить до маргінального статусу, прирікає на епістемологічну та гносеологічну смерть. В епоху інформаційного суспільства цей аспект набуває вирішального значення: змістовний ресурс ідеї відходить на другий план, йому відводиться другорядне значення, натомість визначальним чинником постає прихильність інформаційної сфери суспільства і насамперед засобів масової інформації, які на власний розсуд можуть дати щасливий квиток у майбутнє навіть безглуздій ідеї, задушивши при цьому в інформаційному вакуумі ідею перспективну, інноваційну і геніальну.

Становлення індивідуального і суспільного буття відбувається остільки, оскільки в його основі лежить протиріччя ідеї, яке своїм саморухом, самозапереченням, самоподоланням та інтенцією рефлексії підносить бачення проблеми на вищий рівень. Втім, генезис стає можливим не за рахунок самого протиріччя ідеї, а в результаті розв'язання такого протиріччя і переходу від загальнометодологічної об'ємності до методичної площинності, тут-і-тепер-запитаності, придатності, доцільності. В даному разі не йдеться про спрощений редукціонізм: це тривіальна закономірність функціонування ідейної підсистеми в системі соціуму.

У третьому розділі «Ідейний status quo сучасності: закономірності й особливості» узагальнено фактори сьогодення, які здійснюють істотний вплив на генезис і перспективи подальшого розвитку ідеї в системі суспільної життєдіяльності.

Наша життєдіяльність відбувається в епоху невизначеності, розчарування і втрати ілюзій. Секулярні ідейно-політичні конструкції, утопії і величні релігійні вчення минулих епох значною мірою втратили свій спонукальний ресурс, перестали виконувати функцію мобілізаційних ідеалів. В абсолютній більшості випадків вони вже не надихують і не викликають страху. Під знак питання поставлена сама можливість і доречність будь-яких ідейно-програмних та політико-ідеологічних побудов у статусі цілепокладаючих ідеалів.

Сучасний статус-кво в ідейній сфері характеризується превалюванням імпровізації та фрагментарності, відсутністю аргументаційно-переконливих теорій та ідеологем. Як наслідок – посилюється тренд невизначеності, непередбачуваності й випадковості як локальних, так і глобальних процесів. Це пояснюється тим, що позбавлені виразних ідейних основ, глобальні тенденції породжені поєднанням багатьох соціокультурних, економічних факторів, різні комбінації яких, власне, й викликають суперечливі та непередбачувані ситуації. Безліч прихованих аспектів зумовлюють невизначеність наслідків, котрі в сукупності істотно посилюють конфліктний потенціал як у межах окремих суспільств, так і між різними народами, культурами, конфесіями тощо.

Зростання ролі знання в усіх сферах життєдіяльності має статус імператива сучасної стадії розвитку людства. Характерною ознакою є наявність у кожному продукті й послугі в якості невід’ємної складової знання в інтелектуальній або опредметненій формі. В цьому контексті цілком закономірно, що наукоємні сектори економіки відіграють визначальну роль в економічному розвитку провідних країн світу. Інформаційна сфера постає системоутворюючим фактором сучасного суспільства, вона активно впливає на стан політичної, економічної, оборонної та інших складових функціонування держав. Надалі рівень цієї залежності лише зростатиме.

Важливим теоретико-методологічним завданням постає змістовна демаркація знання та інформації: якщо знання – це результат пізнання дійсності, котре має системне й несуперечливе оформлення і є об’єктивним (незалежним від волі людини), то інформація – це відомості, які здебільшого виражають суб’єктивний (суб’єктивований) підхід, можуть бути недостовірними й суперечливими. Істотним проблемним аспектом є відносність знання: з огляду на його прискорене старіння відбувається витіснення знань інформацією, перетворення знань на інформацію.

Інтелектуальний капітал є здатністю мислення і пізнання – особливо на теоретичному рівні, який, власне, постає сутнісною ознакою інтелекту. Ця категорія змістовно віддзеркалює накопичення, структурування та ієрархізацію наукових, теоретичних і практичних знань людства.

Інтелектуальний капітал базується на системному характері людського мислення і оперує знаннями як взаємопов'язаними, амбівалентними і такими, що підлягають принципів розвитку.

Прихильники постмодернізму аргументовано відрекомендують сучасний соціум «невдоволеним суспільством» («dissatisfied society»). Це поняття віддзеркалює специфіку сучасного суспільства в контексті виробництва потреб, їх сприйняття, поширення і задоволення вимог, обумовлених ними. В суспільстві масового споживання поява кожного нового продукту розцінюється як «епохальна подія», яка уособлює надію на завершення одісеї по пошуку землі обітваної під назвою «оптимальне задоволення потреб». У такому суспільстві навіть інструмент мови поступово втрачає апріорні функції і ознаки, перетворюючись на засіб споживання і соціальної демаркації.

Сучасний ринок перетворює людину на своєрідну «машину бажання»: якщо раніше ключові процеси відбувалися у сфері виробництва, то в ХХ столітті вони перемістилися в сферу споживання. Ідеали витрат і отримання задоволення замінили протестантські норми накопичення, методичної праці і спадкоємності власності.

Втім, доведена до істеричного рівня *idea fixe* задоволення потреб незалежно від ступеня задоволення тієї чи іншої потреби лише посилює загальну невдоволеність. Сама ж невдоволеність постає потужним світоглядним і фрустраційним фактором функціонування сучасного суспільства. Як слушно зазначав П. Бергер, тенденції деміфологізації, десакралізації і секуляризації призводять до тотального поширення «нудьги світу без Бога». За таких обставин особливої актуальності набуває аспект смислів, цінностей, ідей та ідеалів, спроможних виконувати функцію духовних основ, фундаменту ефективних суспільних інфраструктур.

## ВИСНОВКИ

Підсумки дисертаційного дослідження підбито у таких положеннях.

1. Ідея – це форма осягнення засобом думки (свідомості) предметів і явищ як об'єктивної дійсності, так і евентуальності. Ідея не зводиться до фіксації наявного буття, а відображає тенденції розвитку, передбачає перетворення світу відповідно до усвідомленої мети. Завдяки цій ланці активного опосередкування між індивідом та дійсністю генеруються нові форми і змісти соціальної реальності.

Особливістю ідеї є її здатність виявляти найбільш істотні, сутнісні, визначальні ознаки процесів і явищ, створювати їх цілісний, еталонний образ у пізнанні й творчості. Ідея відображає уявлення про ідеальну форму й зміст явищ і тенденцій, віддзеркалює зміст і сутність предмета розгляду, визначає його основні принципи і місію, окреслює його роль і значущість для людини і суспільства.

Важливим теоретико-методологічним аспектом є розмежування, демаркація зовнішнього контексту (соціокультурного, історичного,

аксіологічного, цілепокладаючого) та внутрішньої логіки ідей. Якщо перший аспект формує уявлення про буттєву диспозицію і екзистенційну атмосферу ідей, то другий з'ясовує їх інваріантну обґрунтованість «по той бік» конкретно-історичного місця і часу. Кожна ідея містить обидва механізми реалізації – як зовнішній контекст, так і внутрішню логіку. Співвідношення цих факторів не є константним: його конкретно-історичні параметри можуть змінюватися в широкому діапазоні.

2. Кожне соціальне явище апріорі й апостеріорі є результатом здійснення певних ідей. Спочатку воно існує на рівні свого ідейного прототипа, а реалізуючи цей потенціал на практиці, набуває ознак соціального факта. Будь-яке недосконале соціальне явище є наслідком або апостеріорної недосконалості втілення ідей, або апріорної недосконалості самих ідей. Тому досягнення мети суспільної досконалості потребує як досконалого ідейного супроводу мети, так і коректної реалізації ідей.

Всесвітня історія здійснюється не лише в матеріальній, а й у духовній сфері – по вертикалі ідей. За критерієм важливості для суспільної життєдіяльності величні й переконливі ідеї володіють настільки потужною спонукальною силою, навіювальним впливом і світоглядно-аксіологічним значенням, що це робить їх сумірними найбільш величним зразкам матеріальної культури, інструментарію виробничої та економічної сфер.

3. Успіх втілення будь-якої ідеї в життя залежить від відлуння, світоглядно-аксіологічного резонансу, від наявності аудиторії, конгеніальної за рівнем духовно-культурної чутливості. Суспільство може реалізувати лише ті ідеї, які когерентні духу епохи, не суперечать його цілепокладаючим пріоритетам, стереотипам і автоматизмам.

Смислова і функціональна наповненість ідей не є трансчасовим інваріантом: з часом одна й та ж ідея під впливом конкретно-історичних преференцій змінює свій семантичний, аксіологічний і функціональний текст з точністю ледве не до навпаки. Відтак, на трансісторичному рівні поділ ідей на нормативні та девіантні, ефективні та контрпродуктивні є умовним: лише конкретно-історичний контекст дає об'єктивні підстави для аргументованих висновків щодо прийнятності, доречності та інструментальної доцільності тих чи інших ідей.

4. Одна й та ж ідея розуміється людьми різних світоглядних, культурно-цивілізаційних та ментальних рівнів по-різному – інколи їх розуміння виявляється взагалі діаметрально протилежним. Формати ідеї та її носія мають бути сумірними за світоглядно-аксіологічним критерієм. Натомість доволі поширеним є випадок, коли ідею намагається взяти на озброєння той, хто апріорі з різних причин неспроможний реалізувати її потенціал. Ця обставина утворює епіцентр онтологічного драматизму ідеї, постає основною причиною відмінності між потенціалом ідеї та її реалізованою на практиці версією.

5. Ефект взаємодії ідей завжди відрізняється від арифметичної суми їх потенціалів. Чимало ідей, які поодиноці є соціально ефективними,

поєднуючись у ту чи іншу ієрархічну систему, втрачають свою ефективність і виявляються недієздатними. І навпаки – ідеям нібито незначним, проте вміло поєднаним і вмонтованим у соціальну сферу, до снаги істотно підвищити як індивідуальну, так і загальносуспільну мотивацію, забезпечити зростання показників суспільного буття. Відтак, методи і принципи синтезування ідейно-теоретичних пріоритетів набувають ознак чи не вирішального фактора суспільного розвитку.

6. Наявні необхідні й достатні підстави констатувати практичну неможливість досягнення цілковитої конгеніальності змісту ідеї та форми її відображення, відтворення й інтерпретації: так чи інакше ми завжди матимемо справу з деякими змістовними втратами, невідповідностями та аргументаційними спотвореннями. Завдання полягає в тому, щоб зробити відмінність, дистанцію між змістовним прототипом ідеї та її формалізованим типом якомога меншою.

Ідея важливіша свого втілення, оскільки її креативно-евристичний потенціал, як правило, набагато більший, глибший, істотніший, ніж формат конкретно-історичного втілення.

7. Ідея як віддзеркалення світоглядних ідеалів апіорі не може співпадати зі своєю реалізацією в практичній сфері. Її співвідношення з реаліями дійсності нагадує співвідношення вічного двигуна та двигунів реальних: ефективність вічного двигуна є принципово недосяжним рівнем для двигунів реальних, однак це не заперечує доцільності ідеального двигуна як критеріального взірця і цілепокладаючого орієнтира для визначення і коригування пріоритетів розвитку двигунів реальних. Залишається відкритим поліаспектне питання щодо каузальності конкретно-історичних відмінностей потенціалу ідеї та її реалізації на рівні суспільної практики. Контрадиційністю також позначені концептуальні підходи до факторів і чинників, які визначають величину відмінностей між потенціалом ідеї та її реалізованим сегментом.

8. Ідеал істотно відрізняється від ідеї, позаяк ідея як понятійне вираження ціннісного відношення – це категорія аксіологічна, натомість ідеал як модель належного є категорією праксеологічною. Ідеал надає соціального смислу індивідуальній діяльності, виконує функцію зв'язку між сучасним та майбутнім. Він репрезентує соціальні процеси у вигляді бажаного стану, розв'язує протиріччя на рівні свідомості, в образі майбутнього ідеального стану, на рівні якого всі інтереси врівноважені й збалансовані.

9. Можна зауважити показову для функціонування практично кожного суспільства закономірність: у процесі вдосконалення і структурно-функціонального ускладнення будівлі соціуму все більш істотного, вирішального значення набуває фундамент не стільки матеріально-економічний, скільки ідейний і духовно-світоглядний, за відсутності якого будь-який матеріальний каркас втрачає свій смисл, значення і доцільність. Навіть економічна сфера суспільної життєдіяльності набуває все більш



умовних, віртуальних ознак, визнаючи свою істотну зумовленість, залежність від очікувань символічного гатунку, від внесення навіть незначних змін у політико-ідеологічні баланси.

10. Якщо соціальне буття ідей наділене понятійно-категоріальними ознаками, то ідейне буття соціуму здебільшого образне й символічне. Істотною особливістю функціонування кожної ідеї, її сприйняття як на індивідуальному, так і суспільному рівні, є її символічний капітал. Це своєрідний коефіцієнт, на який помножується номінальний зміст ідеї. Якщо високий коефіцієнт надає ідеї гіпертрофованого значення, створює довкола неї атмосферу завищених очікувань, то низький – навпаки – девальвує реальний змістовний потенціал ідеї, знижує рівень її популярності, а сама ідея при цьому набуває статусу недооціненого активу.

Оскільки символічний капітал може здійснювати негативний вплив на об'єктивну оцінку ідейної дійсності, то цей фактор варто було б звести нанівець або хоча б до мінімуму. Однак у суспільстві Homo symbolicum така мета недосяжна в принципі. Теоретична і практична інтрига полягає в наступному: як і кожен вид капіталу, символічний капітал має особливості й закономірності накопичення. Власне, цей аспект і справляє вирішальний вплив на амплітуду сприйняття тієї чи іншої ідеї індивідуальною і масовою свідомістю.

11. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття зміна соціального статусу знання забезпечила докорінні перетворення на рівні практично всіх сфер життєдіяльності суспільства, а такі фактори виробництва, як природні ресурси, робоча сила і капітал, втратили донедавна вирішальне значення й відійшли на другорядні, периферійні позиції, оскільки нині їх кількісні та якісні показники перебувають в істотній залежності від певного рівня знань і вміння ефективно застосувати знаннєві ресурси на практиці.

У наш час ключовим чинником розвитку є не природні ресурси, а сама людина як виробник інтелектуальної продукції. Нині все більш виразним цільовим орієнтиром постає ідея людського капіталу, в основі якої лежить розуміння, що природні ресурси, фізичний капітал і робоча сила не є визначальними для перспектив розвитку сучасної економіки і суспільства в цілому. Пріоритетного значення набуває людина з її здатністю системно мислити і генерувати принципово нові ідеї. Саме людський капітал дає можливість отримувати такий рівень прибутків, який жоден інший вид капіталу забезпечити не в змозі.

12. Сучасність загострює аспект ідейного забезпечення якості пізнавального методу – зокрема креативності як нетривіальної, оригінальної, творчої здатності індивіда створювати ідейне середовище, яке принципово відрізняється від традиційних схем мислення. Креативності притаманна гнучкість підходів і спроможність протистояти стереотипам. Втім, креативність – це не стільки Божий дар, скільки результат попередньої підготовки, достеменного оволодіння проблематикою предмета дослідження.

Як влучно зауважив з цього приводу Б. Паскаль, випадкові відкриття завжди роблять зовсім невідповідні люди.

## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

### Статті у наукових фахових виданнях:

1. Герасименко М. В. Суспільство в світі ідей та ідеї в світі суспільства / М.В Герасименко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2014. – Вип. 91(12). – С. 191–194.

2. Герасименко М. В. Символічний капітал ідеї / М. В. Герасименко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: [Зб. наукових праць] / ред. рада: В. П. Андрущенко (голова); за ред. проф. О.В. Уваркіної. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Вип. 35(48). – С. 28–37.

3. Герасименко М. В. Ідейний простір сучасності: увиразнення змістових акцентів як теоретико-методологічна потреба / М. В. Герасименко // Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. «Філософія». – Харків: ХНПУ, 2015. – Вип. 45 (частина І). – С. 3–15.

4. Герасименко М. В. Ідея соціуму та її концептуальні трансформації / М. В. Герасименко // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. – № 1-2 (17-18). – С. 223–227.

5. Герасименко М. В. Ідея та її втілення: феноменологія неспівпадіння / М. В. Герасименко // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П. Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Вип. 127. – С. 18–29.

6. Герасименко М. В. Образ ідентичності як соціальна цінність / М. В. Герасименко // Versus: наук.-теорет. часоп. / Мелітоп. держ. пед. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Мелітополь, 2015. – №2 (6). – С. 32–38.

7. Герасименко М. В. Детермінанти змістовної динаміки ідеї / М. В. Герасименко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2015. – Вип. 98 (7). – С. 218–222. (*Входить до міжнародних наукометричних баз даних EBSCO Publishing, Inc.; SIS (Scientific Indexing Services); EBSCO InfoBase Index; РИНЦ*).

### Публікації в інших наукових виданнях, матеріали конференцій:

8. Герасименко М. В. Національна ідея в українському вимірі / М. В. Герасименко // Ціннісний вимір політичної діяльності: сепаратизм як фактор політичної нестабільності в суспільстві: Збірник наукових праць / Редколегія: Ю. М. Бардачов – голова, Ф. Г. Семенченко, Ю. О. Ватуля та ін. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2015. – С. 77–80.

9. Герасименко М. В. Суспільство як практичне втілення ідей / М. В. Герасименко // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософські проблеми сучасності»: статті й тези / редкол. Берегова Г. Д., Герасимова Е. М., Лень Т. В. й ін. – Херсон: РВВ «Колос», 2015. – С. 41–44.

10. Герасименко М. В. Інтегративна ідеологія як консолідуєчий фактор українського суспільства в теорії і практиці державотворення / М. В. Герасименко // Філософські проблеми сучасності: тези доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції 20 листопада 2014 р. – Херсон: Колос, 2014. – С. 6–8.

11. Герасименко М. В. Прагматисько-інструменталістська концепція вищої аграрної освіти як вимога часу / М. В. Герасименко // Соціально-гуманітарні науки в Україні: проблеми та перспективи розвитку: Збірник наукових праць. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2013. – С. 14–23.

12. Герасименко М. В. Легітимація політичної влади в Україні: ціннісний вимір / М. В. Герасименко // Ціннісний вимір політичної діяльності: політичні реалії та ілюзії в сучасному українському суспільстві: Збірник наукових праць. – Херсон: Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2013. – С. 62–64.

13. Герасименко М. В. Системність як критерій наукової істини / М. В. Герасименко // Матеріали доповідей і статей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософські проблеми сучасності» / редакційна колегія: Е. М. Герасимова, Г. Д. Берегова, О. Г. Найдъонов та ін. – Херсон: РВВ «Колос», 2013. – С. 8–10.

14. Герасименко М. В. Антропоцентризм як визначальна риса філософствування Т. Г. Шевченка / М. В. Герасименко // «Філософське осмислення творчості Т. Г. Шевченка», 11 березня 2014 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол. Берегова Г. Д., Рупташ Н. В., Родинченко Р. І. – Херсон: РВВ «Колос», 2014. – С. 6–8.

15. Герасименко М. В. Українське суспільство у пошуках ідеологічних орієнтирів: труднощі вибору / М. В. Герасименко // Філософія як культурна політика сучасності: тези доповідей II всеукраїнської конференції 17-18 жовтня 2014 р., м. Острог. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – С. 40-41.

## АНОТАЦІЇ

**Герасименко М. В. Ідея в системі суспільної життєдіяльності: соціально-філософський аналіз. – Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. – Київ, 2016.

У дисертації концептуалізовано міру когерентності змісту ідеї та форми її відображення. Кожне соціальне явище є результатом певних ідей:

спочатку будь-яке соціальне явище існує на рівні свого ідейного прототипу, реалізувавши потенціал якого на практиці, воно набуває ознак соціального факту. Окреслено ключові фактори, від яких залежить успіх втілення будь-якої ідеї в життя. Суспільство може реалізувати лише ті ідеї, які співзвучні мисленню епохи, не суперечать його аксіологічним пріоритетам і стереотипам.

Здійснено змістовно-інструментальну демаркацію зовнішнього контексту та внутрішньої логіки ідей. Одна й та ж ідея розуміється людьми різних світоглядних, культурно-цивілізаційних та ментальних рівнів по-різному і часто трапляється так, що їх розуміння виявляється діаметрально протилежним. Розкрито змістовні особливості ефекту взаємодії ідей, який завжди відрізняється від арифметичної суми їх потенціалів, тому методи і принципи синтезування ідейно-теоретичних пріоритетів набувають ознак чи не вирішального фактору суспільного розвитку.

**Ключові слова:** ідея, соціальне буття ідей, ідейне буття соціуму, онтологічний простір ідеї, картина світу, причинно-наслідкові зв'язки, інтелектуальний капітал, інформаційне суспільство, суспільство споживання.

**Герасименко М. В. Идея в системе общественной жизнедеятельности: социально-философский анализ. – Рукопись.**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03. – социальная философия и философия истории. – Институт высшего образования Национальной академии педагогических наук Украины. – Киев, 2016.

Важным теоретико-методологическим аспектом является разграничение, демаркация внешнего контекста (социокультурного, исторического, аксиологического, целевозлагающей) и внутренней логики идей. Если первый аспект формирует представление о бытийной диспозиции и экзистенциальной атмосфере идей, то второй выясняет их инвариантную обоснованность «по ту сторону» конкретно-исторического места и времени. Каждая идея содержит оба механизма реализации – как внешний контекст, так и внутреннюю логику. Соотношение этих факторов не является константным: его конкретно-исторические параметры могут изменяться в широком диапазоне.

Каждое социальное явление априори и апостериори является результатом осуществления определенных идей. Сначала оно существует на уровне своего идейного прототипа, а реализовав этот потенциал на практике, обретает признаки социального факта. Любое несовершенное социальное явление является следствием либо апостериорного несовершенства воплощения идей, либо априорного несовершенства самих идей. Поэтому достижение цели общественного совершенства требует как совершенного идейного сопровождения цели, так и корректной реализации идей.

Всемирная история осуществляется не только в материальной, но и в духовной сфере – по вертикали идей. По критерию важности для

общественной жизнедеятельности величественные и убедительные идеи обладают столь мощной побудительной силой, внушающим воздействием и мировоззренчески-аксиологическим значением, что это делает их соизмеримыми наиболее величественным образцам материальной культуры, инструментарию производственной и экономической сфер.

Общество может реализовать только те идеи, которые когерентны духу эпохи, не противоречат её целеполагающим приоритетам, стереотипам и автоматизмам. Смысловая и функциональная наполненность идей не является трансчасовым инвариантом: со временем одна и та же идея под влиянием конкретно-исторических предпочтений меняет свой семантический, аксиологический и функциональный текст с точностью чуть ли не до наоборот.

Одна и та же идея понимается людьми разных мировоззренческих, культурно-цивилизационных и ментальных уровней по-разному – иногда их понимание оказывается вообще диаметрально противоположным. Форматы идеи и ее носителя должны быть, по меньшей мере, совместимыми по мировоззренчески-аксиологическому критерию. На самом деле идею часто пытаются взять на вооружение тот, кто априори по разным причинам не способен реализовать ее потенциал. Это обстоятельство создает эпицентр онтологического драматизма идеи, становится основной причиной различия между потенциалом идеи и ее реализованной версией.

Эффект взаимодействия идей всегда отличается от арифметической суммы их потенциалов. Многие идеи, которые в одиночку являются социально эффективными, соединяясь в ту или иную иерархическую систему, теряют свою эффективность и оказываются недееспособными. И наоборот – идеям якобы незначительным, однако умело совмещенным и встроенным в социальную сферу, вполне по силам существенно повысить как индивидуальную, так и общественную мотивацию, обеспечить повышение всех показателей общественного бытия. Таким образом, методы и принципы синтеза идейно-теоретических приоритетов обретают признаки едва ли не решающего фактора общественного развития.

**Ключевые слова:** идея, социальное бытие идей, идейное бытие социума, онтологическое пространство идеи, картина мира, причинно-следственные связи, интеллектуальный капитал, информационное общество, общество потребления.

**Gerasymenko M. V. The idea in the system of public life: social and philosophical analysis. – Manuscript.**

Dissertation for the degree of candidate of philosophical sciences, in specialty 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – Institute of Higher education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine of Ukraine. – Kyiv, 2016.

Every social phenomenon is the result of certain ideas: first, any social phenomenon exists at the level of its ideological prototype, and after the realization

of its potential in practice it acquires characteristics of a social fact. The success of the implementation of any ideas depends on whether it manages to find a reflection at the level of audience: a society can implement only those ideas that are in tune with the thinking of the era, not contrary to its axiological priorities and stereotypes.

The same idea is understood by people of different ideological, cultural and civilizational levels in different ways and often it happens that their understanding is diametrically opposite. The effect of the interaction of ideas is always different from the arithmetic sum of their potentials, which is why the principles and methods applied in synthesizing of ideological and theoretical priorities acquire features as a decisive factor of social development.

**Key-words:** idea, social existence of ideas, ideological life of society, ontological space of ideas, picture of the world, causal relationships, intellectual capital, information society, consumer society.